

DOI: 10.32347/2076-815x.2020.75.44-54

УДК 72.01

к. арх., доцент **Божинський Б.І.**,
ogynski@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5179-124X,Харківський національний університет
міського господарства імені О.М. Бекетовак. арх., доцент **Божинський Н.І.**,
kostur@list.ru, ORCID: 0000-0001-8515-4567,
Харківський національний університет будівництва та архітектури

ПРОБЛЕМА ТРАДИЦІЇ В СУЧАСНІЙ АРХІТЕКТУРІ

Встановлено, що традиційний підхід в архітектурі варто розглядати як суспільно та естетично зумовлене явище; питання реалізації можливостей традиційного підходу розглянуто в контексті цілей і завдань архітектурної творчості сьогодення.

Проблеми еволюції «народної» архітектурної традиції розглянуто вкупі з архітектурною діяльністю, та принциповим аналітичним підходом до її втілення.

Використовуючи критерії систематизації архітектурної теорії, акцентовано увагу на етапах розвитку уявлень про традиційність в архітектурі, зумовлені ростом соціокультурного значення самотнього підходу до архітектури та вияву традицій в архітектурній творчості.

Ключові слова: традиційна архітектура; архітектурна самотність; народна архітектура; етностиль; модерний і традиційний підходи;

Постановка проблеми та актуальність. У ХХ сторіччі архітектура Заходу тяжіла до глобалізації, а у Східній Європі провадили цілеспрямоване будівництво – це все пошкодило традиційне архітектурне середовище на просторі європейських країн. Архітектура стала нечутлива до певних регіональних і народних особливостей, архітектурні об'єкти стали в чомусь однакові й безлиці, це все збіднило архітектурне середовище. Тепер це безлике середовище пригноблює жителів. А тому тепер потрібно застосовувати народні особливості кожного регіону в проектах нових будівель («етностиль»), а також відтворювати та зберігати старі будівлі, що мають у собі народні, етнографічні риси. Народна творчість та її результат - традиційна архітектура - є предметом дослідження не тільки історії архітектури, а й таких галузей знання, як етнографія, етнологія, культурологія, історична антропологія та соціологія. Сучасні напрямки гуманітарної науки розглядають народну творчість як своєрідне моделювання пластів-архетипів національної свідомості, як

просторове вираження норм і цінностей традиційної культури. Україна в ХХ сторіччі дістала знівечене, національно знеособлене, уніфіковане середовище радянської архітектури. Спроби ігнорувати народні особливості призвели до того, що українські міста й села втрачають самобутні риси.

Архітектурно-будівельна діяльність, що уникає самобутніх рис, надовго позбавила міста й села привабливості. Вони стали мати вигляд безладно нашарованих, незалежних одне від одного напластувань. Спроби «прикрасити» такий набір зовнішнім оздобленням тільки додали в цю ситуацію трагікомічності. Щоб урахувати національні особливості, потрібно проявляти коректність, повагу й мати знання. А це все знівельовано гонитвою за матеріальним зиском. Заразом говорять про пошуки гармонії, але чомусь цю гармонію шукають у відсторонених абстракціях, хоча прямий шлях до неї лежить на поверхні – в національних архітектурних особливостях, що мають увесь набір естетичних і утилітарних засобів для гармонії, та ще й таких, що вироблено сторіччями для місцевого природнього середовища. Кожний народ сторіччями відпрацьовував той набір елементів, що найліпше відповідає до його менталітету й місцевих умов. Проблема в зацікавленості, у волі і в знаннях. А системних знань бракує, це часто і є причиною відсутності бажання застосовувати традиційні риси в архітектурі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Народні особливості в архітектурі розглядали, зокрема, Логвин Г., Кияниця М., Геврик Т., Сулименко С.Д., Чепелик, О.В., Черкес Б.С., Дружинина Р., Орфинський В.П., Гришина І.Е., Павлов Н.Л., Малахов С.Н., Медведєв П.П., Howard J. На теми загальної теорії про традицію писали: Войтович В., Сарингулян К.С., Гумилев Л.Н., Іванов К.П., Маркарян Е.С., Чистов К.В., Арутюнов С.А., К. Танге, С. Такасіна. К. Курокава, Бембель І.О., David N.B, A. Colquhoun, Романа Кюнцлі. Про способи «прочитувати» архітектурний зміст писали John Onians, Philippe Hamon; про традиційну мову архітектури писали: Медер Е.А., Рогожникова І.А. Jane Jacobs.

Формулювання задачі дослідження. Прослідкувати народні звичаї та самобутні особливості в традиційній архітектурі, як такі; дослідити етнокультурні та психосоціальні чинники утвору традиційної архітектури; розглянути зміст і форми, що відображають традиції та самобутні особливості в архітектурі; висвітлити основи того, як зберігати, відновлювати й розвивати традиційні та самобутні особливості в архітектурі; прослідкувати розвиток категорії традиції в архітектурі; висвітлити шляхи прояву традиційного підходу в сучасній архітектурній теорії та практиці.

Мета дослідження. Дослідити традицію в архітектурі та самобутні особливості її розвитку і можливість використати їх у сучасній архітектурі.

Методи дослідження. Основні методи, що їх використано в дослідженні є теоретичні: це аналіз літератури, теоретичні узагальнення, а також емпіричні: спостереження та візуальний аналіз сучасних прикладів вияву традиційности в архітектурному середовищі.

Наукова новизна. Встановлено, що традиційний підхід в архітектурі варто розглядати як суспільно та естетично зумовлене явище, питання реалізації можливостей традиційного підходу розглянуто в контексті цілей і завдань архітектурної творчості сьогодення; проблеми еволюції «народної» архітектурної традиції розглянуто вкупі з архітектурною діяльністю, та принциповим аналітичним підходом до її втілення; використовуючи критерії систематизації архітектурної теорії, акцентовано увагу на етапах розвитку уявлень про традиційність в архітектурі, зумовлені ростом соціокультурного значення самобутнього підходу до архітектури та вияву самобутніх традицій в архітектурній творчості.

Виклад основного матеріалу та результатів дослідження.

Тему традиції в сучасній архітектурі, як правило, зводять до питання стилю, до того ж, у свідомості більшості - стилю сучасної «псевдо-класики». Але навіть бездоганні історичні стилізації сприймаються сьогодні як порожні оболонки, мертві подоби, тоді як їхні прототипи були наповнені живим змістом. Вони й сьогодні зберігають у собі змістове наповнення, до того ж, що старша є пам'ятка - то важливішим видається її зміст. [1] Варто поставити питання про сам феномен традиції в архітектурі як такої, бо термін «класична» міцно асоціюється античною класикою та її ордерною будовою, тоді як традиція, як має бути відомо, буває і без-ордерною («народна» традиція). Таким чином, рухаючись від часткового до загального, варто підійшли до питання про саму суть традиції, і головним завданням стало перенести тему з категорії стилю архітектури в категорію її змісту [2].

Тема традиції натеper настільки ж актуальна, як і невичерпна. Сьогодні є відчуття поставленого питання, яке почало набувати хоча й розпливчастих, але все-таки видимих обрисів. Прикметно, що нині це питання почали досліджувати з різних сторін. А саме, що є традиція в первісному філософському сенсі, як її розуміли й розуміють у контексті сучасності - як стилістику або як фундаментальну орієнтацію на позачасові принципи організації середовища, як ментального, так і предметно-просторового, тобто архітектурного. Які прояви традиції у ХХ столітті потребують переоцінки, які можна бачити сьогодні, які вважати найцікавішими і найзмістовнішими. Принципова суперечність двох підходів - традиції та модернізму - це питання засадничих етичних і естетичних орієнтирів. Культура традиції була

орієнтована на ідею «абсолютного», що виражається поняттями істини, добра і краси. У культурі традиції етика і естетика прагнули до тотожності [3].

Використання традиційних образів і елементів постає як інструмент архітектурної комунікації, образно-символічної виразності, як засіб досягти органічної взаємодії споруди з історичним середовищем і видається сьогодні актуальним і досить поширеним засобом. Традиційність в архітектурі прибирає різноманітних форм вираження: наслідувальна архітектура, спрямована на детальне відтворення пам'яток минулого, цитати й алюзії, які долучають образ сучасної споруди до ланцюжка історичних ототожнень. Окремий напрямок розвиває принципи «типологічної трансформації», яка постає тут як метод переосмислити традиційні форми і композиційні розв'язання на рівні логічної мови архітектури [4].

У процесі розмивання ідеї «абсолютних принципів», що почалася в Новий час, шляхи етики та естетики в архітектурі також чимдалі розходилися, поки традиційні уявлення про красу архітектурного середовища не перетворилася на мертву оболонку, личину, що відшарувалася, наповнену безліччю раціональних змістів. Ці всі нові змісти лежали в матеріальній площині лінійного поступу, сакральна простовись, що проявлялася в архітектурних об'єктах – зникла. Відбувся перехід архітектурного простору зі світу сакрального, якісного, у світ прагматичний, кількісний. До початку ХХ століття нова парадигма свідомості і промисловий спосіб виробництва підірвали зсередини традиційні архітектурні форми, що стали «чужими» - виник авангард як мистецтво заперечення [5]. У другій половині ХХ століття становище ускладнилося: відмовившись від ідеї «абсолютних принципів» як невидимого дороговказу й навіть авангардної анти-орієнтації на нього як початкової точки, архітектура існує в аморфному полі суб'єктивності, де кожен митець може вибрати собі особисту систему координат. Ставлять під сумнів сам принцип системності в архітектурній творчості, саме поняття структурності, критиковано саму можливість існування унікального об'єднаного взірця для архітекторів. [6] В архітектурі це знайшло вираження в постмодернізмі, де-конструктивізмі, не-лінійності, де ціннісна суть традиції, її вертикальний стрижень, перебуває під атакою «горизонтальних» новацій [7].

Однак деякі дослідники архітектури відкидають ідею контр-традиції: перехід від сутнісної орієнтації на недосяжний ідеал до вульгарно-утопічної ідеї обчислити й утілити його тут і зараз вони називають абсолютизацією традиції. З іншого погляду - це абсолютизація окремих формальних проявів традиції на шкоду її суті, а в період модернізму - це зовсім традиція навиворіт, тобто саме контр-традиція. Крім цього, вони з оптимізмом дивляться на сучасний архітектурно-філософський релятивізм, бачивши в ньому певний

гарант неповернення до неналежної абсолютизації відносного. [8] Хоча може виявитися, що подібна небезпека ніяк не може виправдати забуття посправжньому засадничих принципів традиційної архітектури. Значна частина дослідників зовсім не бачить протиставлення між традицією та сучасністю, вважаючи, що архітектура буває лише «погана» й «хороша», «авторська» й «наслідувальна», що уявна суперечність класики й модернізму є насправді нерозривна діалектична єдність. У деяких дослідників, наприклад, можна знайти думку, що модерністи є прямими продовжувачами ідей античної класики [9].

У нинішній час дехто виокремлює засадничі, стрижневі риси, властиві «хорошій» архітектурі будь-якої доби. Рівнолежно гучать ідеї, що зосередилися на функційно-практичних («користь-міцність»), підставових проявах архітектури всіх часів. З цього аналізу спочатку вилучено «красу», яку цілком відносять такі автори до приватної царини смаку, проте краса – це головна ознака, таємниця та невловима інтрига традиції. Навіть прагнувши осмислити глобальні архітектурні процеси, дослідники найчастіше легковажать рівнобіжні явища у філософії – всупереч трьом принципам архітектурної гармонії [10].

Розгляньмо-ж що відбувається в архітектурній творчості натеper із погляду традиційності. Усе те нове в сьогочасній архітектурі, що має творчий зміст, – це може бути добре забуте старе, споконвіку притаманне архітектурі традиційній. Новим воно стало лише в контексті модернізму. [11] Нині для цих уламків утраченої суті винаходять нові назви, з них виводять нові напрямки: феноменологічна архітектура як спроба втекти від диктату абстрактної раціональності на користь чуттєвого досвіду й суб'єктивного почуття простору; інституційна архітектура як пошук базових, «поза-стильових» підстав різних традицій; жанр мета-утопії в архітектурі як прояв над-ідеї, «метафізики архітектури» - відгомін добре забутих сутностей; органічна архітектура в її старих і нових різновидах як утопічна спроба людини повернутися в лоно природи, що сама людина її руйнує; новий урбанізм, поліцентризм, як прагнення спертися на до-модерністські містобудівні принципи; класичний ордер та інші формально-стильові ознаки традиції [12].

Ці всі переривчасті змісти сьогодні протиставляються один одному, руйнуючись, тоді як спочатку вони перебували в живій, діалектичній єдності, природньо витворюючись, з одного боку, з підставових, цілих уявлень про світ як про сакральний ієрархічний космос, а з іншого - з місцевих завдань, умов і способів виробництва. Традиційна архітектура сучасною їй мовою висловлювала позачасові цінності. Дуже різноманітна, вона об'єднана генетичною спорідненістю у принципах, змісті та формах. [13] Сучасні звернення до традиції, як правило, показують зворотній підхід: у них різні (як

правило, розколені, окремі) сучасні змісти виражаються за допомогою первнів традиційної мови [9]. Пошук повноцінної альтернативи модернізму - це питання змісту традиції, а не тих чи тих її форм, питання ціннісної орієнтації, питання повороту в абсолютну систему координат. [14] Дехто трактує властивий сучасній традиційно-орієнтованій архітектурі нюансний простір як смисловий зв'язок із традицією. [15] Інші, аналізуючи прийоми організації простору в традиційній архітектурі, виділяють кілька стадій його взаємного перетікання і досліджують причини умовності його меж. Деякі архітектори детально досліджують зони переходу простору на матеріалі традиційного житлового будинку, що дозволяють забезпечити його структурну безперервність [16].

Про кризу подрібненої, позитивістської, механічно-кількісної науки на початку ХХ століття заявляли філософи-традиціоналісти. Вони закликали повернутися на новому рівні до перед-наукового, синкретичного погляду на світ. І цей об'єднавчий спосіб мислення, на їхню думку, повинен вибрати властиву життю «наївну» манеру архітектурної мови й разом користуватися нею пропорційно до того, як це потрібно для очевидності результату, втіленого в архітектурному об'єкті. Цієї «наївності» архітектурної мови, що ясно викладає ясні думки, сьогодні гостро не вистачає в архітектурознавчій науці, що продукує нові терміни, але нерідко слабує на розмитість змісту [17].

Ватро відзначити, що новаторство, яке спочатку заперечувало архітектурну самобутність, як конечний принцип, незабаром саме стає «квазі-традицією». Одначе, пробувши довгий період у цій формі, потім прагне назад, що можна кваліфікувати як «нове новаторство». [15] Як бачимо, цілком відмовитися від традиційності в архітектурні неможливо. Буд-який архітектурний елемент «нової архітектури» виявляється позиченим із якоїсь самобутньої архітектурної традиції, якщо не формально то змістовно. Сьогодні можна знайти такі приклади, коли, втомившись від засилля «скляної» архітектури, раптом можна побачити зворот до класики, який так і хочеться назвати новим новаторством, хоча, за постулатами традиційного підходу, це просто циклічне відродження незмінних принципів, зокрема й архітектурних. [18]

Висновки та рекомендації щодо подальших досліджень.

Загальнолюдське значення архітектури завжди виражено своєрідними формами конкретного народу і місця його проживання. Але специфічні особливості кожного народу виражаються в архітектурі не автоматично, а вибірково і індивідуально. Ця вибірковість визначається просторовою ментальністю, почуттям простору, як найважливішої складової загального світовідчуття народу. Почуття простору і форма його вираження перебувають у

такому самому співвідношенні один з одним, як мислення й мова. Почуття простору реалізується в архітектурній творчості народу в формах традиційної архітектури. [19] Актуалізація ідей традиційної самобутності в сучасній архітектурі зумовлена конкретними завданнями й передумовами і являє собою закономірний етап у процесі еволюції світової архітектури.

Протягом століть архітектури використовували загалом схожий і відносно обмежений реєстр архітектурних форм, що забезпечувало спадкоємність і визначало якусь візуальну єдність безлічі етнокультурних шарів архітектурного середовища. Водночас, очевидною є проблема діалектичної взаємодії традиційної та сучасної засади в архітектурі; проблема, яка стає чимраз гострішою в міру зміни методів, можливостей і цілей будівельної індустрії. [20] Звернення до традиційної мови архітектури підносить питання конструктивного, економічного і, багато в чому, етико-естетичного змісту, серед яких допустимість «імітації» в архітектурі, потенціал традиційних символічних значень поза історичним соціокультурним контекстом, етична обґрунтованість архітектурної «реакції». Таким чином, пошук розумного компромісу, рішень, одночасно прогресивних і делікатних відносно до історії, видається одним із головних пріоритетів сьогочасної архітектури, так само як і здатність працювати зі спадщиною минулого, сприймати, інтерпретувати й розвивати досягнення традиційної культури.

Особистий внесок авторів:

особистий внесок Божинського Б.І. полягає у висвітленні загальної категорії традиції та стану її розвитку в сучасній архітектурі; особистий внесок Божинського Н.І. полягає у простеженні змін у ставленні до традиційної архітектури у зв'язку з формуванням нових стильових напрямів.

Список використаних джерел

1. Stern Robert A. M. Modern classicism. New York: Rizzoli, 1988. 460 с.
2. Vitruvius. Ten Books on Architecture, Ed. Ingrid Rowland with illustrations by Thomas Noble Howe (Cambridge, Cambridge University Press: 1999).
3. Раппапорт А. Г. Стиль как трансцендентное, или о том, как ныне мертвая архитектура воскреснет и спасет мир. URL: http://archi.ru/russia/news_current.html?nid=44965 (дата обращения: 28.11.2013).
4. Добрицина И. А. От постмодернизма к нелинейной архитектуре. М.: Прогресс-Традиция, 2004. 416 с.
5. Божинський Б.І., Божинський Н.І. Деякі особливості відтворення реплік вернакулярного самобутнього житла та житлових середовищ у «народному стилі» // Науковий вісник будівництва, 1(79) 2015.

6. Божинський Б.І., Божинський Н.І. Взаємний зв'язок між традиційним та «модерним» підходами у формуванні архітектурного простору // Науковий вісник будівництва, 2(80) 2015
7. Божинський Н.І. Фрактальні варіанти зв'язку структур предметно-просторового традиційного житлового середовища східної України // НВБ. - 2020. - № 2 (100). стор.23-28
8. Jacobs, Jane. The Death and Life of Great American Cities (1961) New York: Random House.
9. Charles Jencks. Critical Modernism — Where is Post Modernism going?, Wiley Academy, London, 2007.
10. The Story of Post-Modernism: Five Decades of the Ironic, Iconic and Critical in Architecture, Wiley, London, 2011
11. David N. B. Responding to Chaos: Tradition, technology, society and order in Japanese de-sign / N. B. David – Great Britain: Taylor & Francis, 2001. – 220 p.
12. «Strange Bedfellows: The Modernists and the Nazis - Los Angeles Review of Books». lareviewofbooks.org. Retrieved 27 March 2018.
13. Eisenman/Krier: two ideologies. A conference at the Yale School of Architecture / Editor Cynthia C. Davidson. New York: Monacelli Press, 2005. - 192 p. {in English}
14. Colquhoun A. Modernity and the classical tradition: architectural essays, 1980/1987/ Colquhoun A. Cambridge.: MIT Press, 1989. - 268 p.
15. Collins P. Changing Ideals in Modern Architecture / Collins P. Montreal: McGill-Queen's University Press, 1998. - 308 p.
16. Galinsky K. Classical and Modern Interactions: Postmodern Architecture, Multiculturalism, Decline and Other Issues / Galinsky K. Austin: University of Texas Press, 1992. - 204 p.
17. Krier L. Architecture. Choice or Faith / Krier L. Berkshire: Papadakis Publisher, 1998.-205 p.
18. Venturi R. Complexity and Contradiction in Architecture / R. Venturi. New-York: The Museum of Modern Art, 1966. - 136 p.
19. Лексикон неонкласици. Художественно-естетическая культура XX века. / Под ред. В.В.Бычкова. – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2003. – 607 с.
20. Воеводина, Л.Н. Мифотворчество как феномен современной культуры / Л.Н. Воеводина. – М., 2002. – 282 с.

к. арх., доцент Божинский Б.И.,
Харьковский национальный университет
городского хозяйства имени А.М. Бекетова

к. арх., доцент Божинский Н.И.,
Харьковский национальный университет строительства и архитектуры

ПРОБЛЕМА ТРАДИЦИИ В СОВРЕМЕННОЙ АРХИТЕКТУРЕ

Установлено, что традиционный подход в архитектуре следует рассматривать как общественно и эстетически обусловленное явление, вопросы реализации возможностей традиционного подхода рассмотрены в контексте целей и задач архитектурного творчества современности.

Проблемы эволюции «народной» архитектурной традиции рассмотрены вместе с архитектурной деятельностью, и принципиальным аналитическим подходом к ее воплощению.

Используя критерии систематизации архитектурной теории, акцентировано внимание на этапах развития представлений о традиционности в архитектуре, обусловленные ростом социокультурного значения самобытного подхода к архитектуре и проявления традиций в архитектурном творчестве.

Ключевые слова: традиционная архитектура; архитектурная самобытность; народная архитектура; этностиль; современный и традиционный подходы

Ph.D. in architecture, associate professor Bohdan Bozhynskyi,
O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv

Ph.D. in architecture, associate professor Nazar Bozhynskyi,
Kharkiv National University of Civil Engineering and Architecture

THE PROBLEM OF TRADITION IN MODERN ARCHITECTURE

It has been established that the traditional approach in architecture should be considered as a socially and aesthetically determined phenomenon; the issues of implementing the capabilities of the traditional approach are considered in the context of the goals and objectives of contemporary architectural creativity.

The problems of evolution of the "folk" architectural tradition are considered together with architectural activity, and a principled analytical approach to its implementation.

Using the criteria for the systematization of architectural theory, attention is focused on the stages of development of ideas about tradition in architecture, due to

the growth of the socio-cultural significance of the original approach to architecture and the manifestation of traditions in architectural creativity.

At the beginning of the twentieth century, traditionalist philosophers spoke of the crisis of a crushed, positivist, mechanical-quantitative science. They called for a return to a new level to a pre-scientific, syncretic view of the world. Moreover, this unifying way of thinking must choose the naive manner of speech inherent in life and at the same time use it in proportion to how it is necessary for the evidence of evidence. This «naivety of language», which clearly expresses clear thoughts, today is sorely lacking in architecture studies, which are replete with new terms, but often suffer from blurred content.

Innovation, which at first denied the tradition of historicism, soon becomes a «tradition» itself. However, after spending a long period in his clothes, it then strives back into the bosom of historicism, and it can be qualified as a new and daring innovation. Today you can find such examples when, tired of the dominance of «glass» architecture, you can suddenly see a return to the classics, which you just want to call an innovation.

Actualization of the ideas of traditional originality in modern architecture is conditioned by specific tasks and prerequisites and is a natural stage in the evolution of world architecture. At the same time, the problem of dialectical interaction of traditional and modern foundations in architecture is obvious; a problem that is becoming more acute as the methods, capabilities and goals of the construction industry change.

Key words: traditional architecture; architectural identity; vernacular architecture; ethnic style; modern and traditional approaches

REFERENCES

1. Stern Robert A. M. Modern classicism. New York: Rizzoli, 1988. 460 p. {in English}
2. Vitruvius. Ten Books on Architecture, Ed. Ingrid Rowland with illustrations by Thomas Noble Howe (Cambridge, Cambridge University Press: 1999. {in English}
3. Rappaport A. H. Styl kak transtsendentnoe, yly o tom, kak ныне mertvaia arkhytektura voskresnet y spaset myr. URL: http://archi.ru/russia/news_current.html?nid=44965 (data obrashcheniya: 28.11.2013). {in Russian}
4. Dobrytsyna Y. A. Ot postmodernyzma k nelyneinoi arkhytekture. M.: Prohress-Tradytsiya, 2004. 416 s. {in Russian}

5. Bozhynskiy B.I., Bozhynskiy N.I. Deiaki osoblyvosti vidtvorennia replik vernakuliarnoho samobutnoho zhytla ta zhytlovykh seredovyskh u «narodnomu styli» // Naukovyi visnyk budivnytstva, 1(79) 2015. {in Ukrainian}
6. Bozhynskiy B.I., Bozhynskiy N.I. Vzaiemnyi zviazok mizh tradytsiinym ta «modernym» pidkhodamy u formuvanni arkhitekturnoho prostoru // Naukovyi visnyk budivnytstva, 2(80) 2015. {in Ukrainian}
7. Bozhynskiy N.I. Fraktalni varianty zviazku struktur predmetno-prostorovoho tradytsiinoho zhytlovoho seredovyscha skhidnoi Ukrainy // NVB. - 2020. - № 2 (100). stor. 23-288. {in Ukrainian}
8. Jacobs, Jane. The Death and Life of Great American Cities (1961) New York: Random House. {in English}
9. Charles Jencks. Critical Modernism — where is Post Modernism going? Wiley Academy, London, 2007. {in English}
10. The Story of Post-Modernism: Five Decades of the Ironic, Iconic and Critical in Architecture, Wiley, London, 2011. {in English}
11. David N. B. Responding to Chaos: Tradition, technology, society and order in Japanese de-sign / N. B. David – Great Britain: Taylor & Francis, 2001. – 220 p. {in English}
12. «Strange Bedfellows: The Modernists and the Nazis - Los Angeles Review of Books». Lareviewofbooks.org. Retrieved 27 March 2018. {in English}
13. Eisenman/Krier: two ideologies. A conference at the Yale School of Architecture / Editor Cynthia C. Davidson. New York: Monacelli Press, 2005. - 192 p. {in English}
14. Colquhoun A. Modernity and the classical tradition: architectural essays, 1980/1987/ Colquhoun A. Cambridge.: MIT Press, 1989. - 268 p. {in English}
15. Collins P. Changing Ideals in Modern Architecture / Collins P. Montreal: McGill-Queen's University Press, 1998. - 308 p. {in English}
16. Galinsky K. Classical and Modern Interactions: Postmodern Architecture, Multiculturalism, Decline and Other Issues / Galinsky K. Austin: University of Texas Press, 1992. - 204 p. {in English}
17. Krier L. Architecture. Choice or Faith / Krier L. Berkshire: Papadakis Publisher, 1998.-205 p. {in English}
18. Venturi R. Complexity and Contradiction in Architecture / R. Venturi. New York: The Museum of Modern Art, 1966. - 136 p. {in English}
19. Leksikon nonklassiki. Hudozhestvenno-esteticheskaya kul'tura XX veka. / Pod red. V.V.Bychkova. – M.: «Rossiyskaya politicheskaya enciklopediya» (ROSSPEN), 2003. – 607 s. {in Russian}
20. Voevodina, L.N. Mifotvorchestvo kak fenomen sovremennoy kul'tury / L.N. Voevodina. – M., 2002. – 282 s. {in Russian}